

Jan Szymczak

HTTPS://ORCID.ORG/0000-0003-0705-4450

Profesor Leszek Kajzer (1944–2016)*

Professor Leszek Kajzer (1944–2016)

Abstrakt: Profesor Leszek Kajzer jest jednym z twórców archeologii historycznej, adaptowanej na grunt polski i uprawianej obecnie z różną intensywnością przez katedry i instytuty uniwersyteckie oraz placówki PAN. Nieśmiało jej początki można wskazać już w latach dwudziestych XX w., ale dopiero w Jego pracach określono przedmiot i metodykę badań. Przedmiotem jej jest

krajobraz kulturowy (zespoły sakralne i cmentarzyska, zespoły obronne, miejskie i wiejskie osadnictwo, architektura i zabytki ruchome), społeczeństw wczesnego i późnego średniowiecza, czasów nowożytnych aż po lata nowoczesności.

Artykuł jest przedstawieniem sylwetki Profesora Leszka Kajzera i podsumowaniem Jego działalności na niwie naukowej.

Słowa kluczowe: Kajzer, biogramy, historiografia, archeologia historyczna

Lech Jerzy Stefan Kajzer, syn Stefana i Marii Małgorzaty Henryki Hoser, urodził się 11 sierpnia 1944 r. w Milanówku koło Warszawy. Od 1950 r. przebywał w Łodzi, gdzie ukończył Szkołę Podstawową nr 3 Towarzystwa Przyjaciół Dzieci, a następnie XIX Liceum Ogólnokształcące im. Adama Mickiewicza. Po maturze w 1962 r. rozpoczął studia na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Łódzkiego na kierunku archeologia. Katedrą Archeologii kierował wówczas prof. Konrad Jażdżewski, jednocześnie dyrektor Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi i to pod jego kierunkiem Leszek Kajzer napisał pracę magisterską pt. *Współczesny stan badań nad zagadnieniem ciągłości osadnictwa*¹.

* Niniejszy tekst ukazał się w języku niemieckim w czasopiśmie „Quaestiones Medii Aevi Novae” (2017, 22, s. 427–437).

1 Zob. M.M. Blombergowa, *Profesor Leszek Kajzer – niekonwencjonalny archeolog*, [w:] *Profesor Leszek Kajzer*, Łódź 2014 (Sylwetki Łódzkich Uczonych, 116), s. 11–20; A. Szymczakowa, *Profesor Leszek Kajzer (1944–2016)*, „Rocznik Wieluński” 2016, 16, s. 11–16; A. Andrzejewski, *Profesor Leszek (Lech) Kajzer (11 VIII 1944 – 25 IX 2016)*, „Rocznik Łódzki” 2016, 65, s. 235–239.

Po studiach, w 1967 r. rozpoczął pracę na stanowisku asystenta w Zakładzie Archeologii Polski Środkowej w Instytucie Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk w Łodzi. Wszedł w skład – początkowo trzyosobowego (wraz z Marianem Głoskiem i Zdzisławą Wawrzonowską) – zespołu kierowanego przez prof. Andrzeja Nadolskiego, w utworzonej Pracowni Historii Dawnego Uzbrojenia, którego zadaniem było przygotowanie katalogu źródeł dotyczących uzbrojenia i ubioru rycerskiego w średniowieczu. Pracowite kwerendy prowadzone systematycznie w muzeach, kościołach i zespołach klasztornych, w bibliotekach, archiwach państwowych, miejskich, kościelnych i prywatnych w Polsce przyniosły obszerną dokumentację zabytków – głównie materialnych oraz ikonograficznych – odnotowanych na około 1500 tzw. fischkach. Kartoteka została wzbogacona o zabytki z Niemieckiej Republiki Demokratycznej, Czechosłowacji i Węgier. Powstała w ten sposób baza dla licznych prac, samodzielnych i współautorskich², prezentowanych głównie na łamach „Kwartalnika Historii Kultury Materialnej” (dalej: KHKM). W 1969 r. ze Zdzisławą Wawrzonowską napisali artykuł *Chronologia dwóch kodeksów Legendy Śląskiej w świetle analizy militariów* (KHKM 1969, R. 17, nr 3, s. 509–517), w 1970 r. L. Kajzer przedstawił samodzielny *Przyczynek do wpływów Wschodu na europejskie hełmy obręczowe okresu wędrówek ludów* (KHKM 1970, R. 18, nr 1, s. 53–59) oraz powstała Jego praca doktorska pt. *Uzbrojenie i ubiór rycerski w średniowiecznej Małopolsce w świetle źródeł ikonograficznych*, którą obronił w 1973 r. w Instytucie Historii Kultury Materialnej PAN w Warszawie, a opublikował w 1976 r.³ W 1974 r. przedstawił analizę miniatur w węgierskim „Chronicon Pictum” jako źródła do historii uzbrojenia (KHKM 1974, R. 22, nr 1, s. 25–37), a następnie wraz z M. Głoskiem opublikowali artykuły o tzw. *malchusie* – mieczu św. Piotra z katedry poznańskiej (KHKM 1974, R. 22, nr 2, s. 231–241) i o mieczu z Jeziora Łoniewskiego w Osiecznej koło Leszna, należącym prawdopodobnie do królewskiego arsenału broni Przemysła II (KHKM 1975, R. 23, nr 2, s. 279–288)⁴, opracowali miecze z napisami grupy DIC w Europie Środkowej (KHKM 1976, R. 24,

² Zob. m.in. Z. Wawrzonowska, *Uzbrojenie i ubiór rycerski Piastów śląskich od XII do XIV wieku*, Łódź 1976; L. Kajzer, *Uzbrojenie i ubiór rycerski w średniowiecznej Małopolsce w świetle źródeł ikonograficznych*, Wrocław 1976; później: *Uzbrojenie w Polsce średniowiecznej 1350–1450*, red. A. Nadolski, Łódź 1990; *Uzbrojenie w Polsce średniowiecznej 1450–1500*, red. A. Nowakowski, Toruń 1998 (wyd. 2, Toruń 2003).

³ Zob. M. Głosek, *Profesor Leszek Kajzer – bronioznawca i miłośnik broni i barwy*, [w:] *Profesor Leszek Kajzer...*, s. 21–26.

⁴ Najpierw: M. Głosek, L. Kajzer, *The Sword Found at Osieczna in Great Poland*, „Gladius” 1974, 12, s. 33–42.

nr 2, s. 217–248), omówili znaleziony w Brzegu łuk średniowieczny⁵, zaś samodzielnie w 1979 r. L. Kajzer przedstawił *Węgierskie Legendarium Andegaweńskie jako źródło wiedzy o militariach z XIV w.* (KHKM 1979, R. 27, nr 2, s. 135–143). Z inicjatywy prof. A. Nadolskiego wraz z M. Głoskiem podjęli badania terenowe nowożytnych pól bitewnych: w 1975 r. pod Raszynem z 1809 r., a w latach 1976–1977 w szerszym zespole na polach bitwy pod Lubiszewem z 1577 r.⁶

Z Uniwersytetem Łódzkim L. Kajzer związał się w 1978 r. i podjął pracę w Katedrze Archeologii, zmieniając już wcześniej profil badawczy pod wpływem doc. dr Janiny Kamińskiej. W 1972 r. zabrał bowiem głos *W sprawie genealogii wiejskiej siedziby obronnej w Polsce* (KHKM 1972, R. 20, nr 3, s. 451–465), a kilka lat później przedstawił *Uwagi o ewolucji wiejskich siedzib rycerskich w ziemiach łęczyckiej i sieradzkiej w XIII–XIV wieku* (KHKM 1975, R. 23, nr 4, s. 589–603) i wspólnie z M. Głoskiem opublikowali przyczynek do poznania przemian wiejskiej siedziby obronnej na przykładzie renesansowego dworu obronnego w Siemkowicach k. Pajęczna⁷.

W maju 1980 r. L. Kajzer odbył kolokwium habilitacyjne na podstawie rozprawy *Studia nad świeckim budownictwem obronnym województwa łęczyckiego w XIII–XVII wieku* („Acta Universitatis Lodzensis. Folia Archaeologica” 1980, z. 1, ss. 414). Ukazał w niej, jak kształtowała się i rozwijała architektura typu militarnego na obszarze średniowiecznego i nowożytnego województwa łęczyckiego oraz jakie zmiany zachodziły w tej mierze w ciągu stuleci w związku z panującymi w danej epoce stosunkami społecznymi, gospodarczymi i politycznymi. Ustalił odpowiednie relacje zachodzące między obiektami militarnymi, mającymi duże znaczenie w skali ogólnopaństwowej, jak zamki i murowane miasta, a obiektami mniejszej rangi, jak miejscowy dwór obronny. W rozdziale II pt. „Budowle obronne województwa łęczyckiego” wymieniono fundacje królewskie, wielkich właścicieli świeckich i duchownych oraz fundacje rycersko-szlacheckie. Wyszczególniono także dwory murowane i dwory drewniane. W rozdziale III ukazane zostało budownictwo obronne w Łęczyckiem na tle porównawczym ogólnopolskim w poszczególnych kategoriach architektonicznych: zamki i obwarowania miejskie, małe założenia obronne, wiejskie budownictwo obronno-rezydencjonalne. Duże znaczenie posiada katalog budowli, zawierający 77 pozycji, z podstawowym opisem

5 M. Głosek, L. Kajzer, *Łuk średniowieczny znaleziony w Brzegu*, „Silesia Antiqua” 1977, 19, s. 243–252.

6 M. Głosek, *Profesor Leszek Kajzer...*, s. 24.

7 M. Głosek, L. Kajzer, *Renesansowy dwór obronny w Siemkowicach (przyczynek do poznania przemian wiejskiej siedziby obronnej)*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki” 1976, 21 (2), s. 153–167.

i dokumentacją źródłową poszczególnych obiektów. Książka wysoko oceniona przez specjalistów z archeologii, historii i architektury stała się wzorcem monograficznych ujęć tej problematyki⁸.

Po 15 latach Autor dokonał samooceny podanych w niej wyników badań w odniesieniu do 31 miejscowości ze względu na *istotne zmiany w stanie archeologicznego przebadania późnośredniowiecznych i nowożytnych warowni Łęczyckiego*⁹. To bardzo cenne uzupełnienie Jego książki habilitacyjnej, którą po czasie określił tylko jako „wstęp do studiów” i dlatego obydwie prace należy traktować jako przegląd budownictwa obronnego w Łęczyckiem w okresie średniowiecza i czasów nowożytnych.

Leszek Kajzer po habilitacji został mianowany docentem (1 V 1981), w 1990 r. (od 28 XI) profesorem nadzwyczajnym, zaś 1 sierpnia 1991 r. otrzymał tytuł profesora nauk humanistycznych. Dwa lata później (1 V 1993) otrzymał etat profesora zwyczajnego. Od stycznia 1992 r. przejął kierownictwo nad Katedrą Archeologii, która za Jego kadencji, w 1996 r., została przekształcona w Instytut Archeologii. Kierował nim do 2008 r., uzyskując dla niego prawo do doktoryzowania (1997) i habilitowania (2005). Jednocześnie był w tymże Instytucie Archeologii UŁ kierownikiem Katedry Archeologii Historycznej¹⁰.

Niebawem po habilitacji L. Kajzer podjął badania nad drugą częścią Polski Centralnej, którą stanowiło województwo sieradzkie wraz z wchodzącą w jego skład Ziemią Wieluńską. Już w 1983 r. opublikował efekty wstępnego rozpoznania problematyki siedzib obronnych w powiecie ostrzeszowskim¹¹. Natomiast w 1984 r. wydał monografię poświęconą tzw. gródkom stożkowatym, fortalicjom, dworom na kopcach, dworom murowanym ulokowanym w obwodach obronnych na terenie historycznego powiatu wieluńskiego, funkcjonującym w XIII–XVII w.¹² Stanowiła ona pierwsze takie całościowe rozpoznanie problematyki w źródłach i literaturze historycznej oraz archeologicznej, wsparte własnymi badaniami terenowymi, choć sam Autor napisał, że to tylko wstępna analiza. Z okresu średniowiecza (do końca XV w.) wymienił dwanaście obiektów obronnych, z czasów nowożytnych zachowały się dwa obiekty murowane, a niezachowane obecnie

⁸ Zob. rec. S.M. Zajączkowskiego – „Rocznik Łódzki” 1982, 32, s. 330–336.

⁹ L. Kajzer, *O budownictwie obronnym województwa łęczyckiego w późnym średniowieczu i czasach nowożytnych – w piętnaście lat później*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Archaeologica” 1996, 20, s. 111–122.

¹⁰ A. Andrzejewski, *Profesor Leszek Kajzer – nauczyciel akademicki i organizator nauki*, [w:] *Profesor Leszek Kajzer...*, s. 33–38.

¹¹ L. Kajzer, *Z problematyki badań nad siedzibami obronnymi powiatu ostrzeszowskiego*, „Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza” 1983, 15 (3), s. 19–38.

¹² L. Kajzer, *Dwory obronne Wieluńskiego w XIII–XVII wieku*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Archaeologica” 1984, 6, ss. 103 + XXVII tablic.

budynki istniały w siedmiu miejscowościach. Nadal budowano drewniane dwory na kopcu. Badania te i wcześniejsze nad Łęczyckiem, pozwoliły Mu na sformułowanie tezy na temat

ciągłości i wspólnocie funkcjonalnej między średniowieczną siedzibą obronną typu *grodziska stożkowatego* czy *fortalicii* a nowożytnym i niewątpliwie mieszkalnym dworem na kopcu, ulokowanym w obrębie zabudowań dworskich i pełniącym w stosunku do nich rolę zdecydowanie nadrzędną.

Tu pojawił się postulat intensyfikacji prac terenowych, nie tylko celem poznania założeń urbanistycznych, ale także kultury materialnej szlachty. Dołączony do pracy katalog dworów obronnych Wieluńskiego zawiera opis 25 obiektów, dokumentację ikonograficzną z badań terenowych oraz cenne fragmenty źródłowe w postaci opisów obiektów z inwentarzy wsi z XVII–XVIII w. Pracą tą wyznaczył program badań archeologicznych. Dwa lata później – wspólnie z Jerzym Augustyńskim – opublikował *Wstęp do studiów nad świeckim budownictwem obronnym sieradzkiego w XIII–XVII/XVIII wieku* (Łódź 1986), zawierający usystematyzowane, podstawowe informacje i dane źródłowe dotyczące 136 obiektów. Co z tych postulatów zrealizowano, ukazuje praca z 2004 r. *Zamki i dwory obronne w Polsce Centralnej*, omawiająca 245 obiektów¹³.

Kolejnym obszarem działania Profesora były Kujawy i Ziemia Dobrzyńska. W 1990 r. ukazała się praca o Raciążku k. Ciechocinka jako część I serii „Budownictwo obronno-rezydencjonalne Kujaw i Ziemi Dobrzyńskiej”¹⁴. W części II omówiono takie obiekty w powiecie kowalskim¹⁵. Część III to studium osadnicze poświęcone Kościelnej Wsi k. Osiecin¹⁶. Następna część dotyczy budownictwa obronnego Ziemi Dobrzyńskiej¹⁷. Część VI zawiera podsumowanie badań założenia zamkowego w Sadłowie k. Rypina¹⁸, część VII natomiast zamku w Radzikach Dużych k. Brodnicy¹⁹.

¹³ A. Szymczakowa, *Profesor Leszek Kajzer...*, s. 14–15.

¹⁴ L. Kajzer, *Zamek w Raciążku*, Łódź 1990, ss. 280.

¹⁵ T.J. Horbacz, L. Kajzer, T. Nowak, L. Wojda, *Siedziby obronno-rezydencjonalne w powiecie kowalskim na Kujawach w XIII–XVIII wieku*, Łódź 1991.

¹⁶ *Kościelna Wieś na Kujawach. Studium osadnicze*, red. L. Kajzer, Łódź 1994.

¹⁷ L. Kajzer, A. Horonziak, *Budownictwo obronne Ziemi Dobrzyńskiej. Wstęp do badań*, Włocławek 1995.

¹⁸ *Zamek w Sadłowie na ziemi dobrzyńskiej*, red. L. Kajzer, Rypin 2004.

¹⁹ *Zamek w Radzikach Dużych na ziemi dobrzyńskiej*, red. L. Kajzer, Rypin 2009.

W tym samym czasie powstały opracowania dotyczące roli Włocławka jako stolicy regionu kujawskiego oraz zamku w Lubawie jako siedziby biskupów chełmińskich²⁰.

Zainteresowania Profesora wykraczały poza średniowiecze i czasy nowożytne. Wziął udział w wydawnictwie podjętym przez historyków sztuki poświęconym dziejom rezydencji w Polsce do czasów współczesnych. Jego opisy kilkunastu pałaców i dworów w Sieradzkim zaspokajają zainteresowania wielu odbiorców, zawierają bowiem omówienie architektury zabudowań, rozkładu wnętrza, umeblowania, z dodatkami w postaci źródeł, głównie inwentarzy majątkowych²¹.

Imponująca jest liczba publikacji Profesora L. Kajzera. Jego bibliografia liczy blisko 600 pozycji, w tym 26 książek. Prace Profesora publikowane były w 14 krajach Europy (Austrii, Białorusi, Czechach, Danii, Finlandii, Francji, Hiszpanii, Litwie, Łotwie, Niemczech, Słowacji, Szwecji, Węgrzech i Wielkiej Brytanii) i w USA. Swoje doświadczenia w zakresie metodyki badań zawarł w dwóch podręcznikach dla studentów: *Wstęp do badań archeologiczno-architektonicznych* (1984) i *Wstęp do archeologii historycznej* (1996). Poza pracami opublikowanymi Profesor był autorem licznych opracowań o charakterze weryfikacyjno-konserwatorskim obiektów, w zasadzie w całej Polsce, ale głównie w Polsce Centralnej, na Kujawach i w Ziemi Dobrzyńskiej. Rozpoznał On wykopaliskowo zamki i umocnione rezydencje magnackie w Brudzewie k. Turku, Brześciu Kujawskim, Chrobrzu k. Pińczowa, Koniecpolu-Chrzastowie, Kowalu, Lubawie, Raciążku, Radziejowie, Sadłowie, Pińczowie, Pągowcu k. Rakowa, Pyzdrach, Radoszycach, Radzikach Dużych, Rembowie k. Rakowa, Sątocznie k. Bartoszyc, Sochaczewie, Szydłowie i Ujeździe k. Tomaszowa Mazowieckiego. Wśród obiektów sakralnych znalazły się kościoły w Krzyworzece, Pucku, Rudzie i Strońsku oraz poklasztorne: cysterskie w Rudach Raciborskich i Jemielnicy oraz w Ołoboku k. Kalisza, dominikanów w Brześciu Kujawskim, franciszkanów-bernardynów w Barczewie k. Olsztyna, norbertanów w Witowie k. Sulejowa, reformatów w Łąkach Bratoniańskich k. Nowego Miasta Lubawskiego²².

Zainteresowania badawcze Profesora obejmowały szerokie spektrum w zakresie problemowym, chronologicznym (od okresu rzymskiego do XVIII w.) i przestrzennym. Jako archeolog kierował i uczestniczył w wykopaliskach na około stu

20 *Stolica i region. Włocławek i jego dzieje na tle przemian Kujaw i Ziemi Dobrzyńskiej. Materiały z sesji naukowej (9–10 maja 1994 roku)*, red. O. Krut-Horonziak, L. Kajzer, Włocławek 1995; *Zamek w Lubawie. Dawniej i dziś*, red. L. Kajzer, Lubawa 2001.

21 L. Kajzer, *Pałace i dwory w dawnym województwie sieradzkim*, t. II, Warszawa 1994.

22 J. Pietrzak, *W świecie architektury i budownictwa*, [w:] *Profesor Leszek Kajzer...*, s. 31; A. Marciniak-Kajzer, *Leszek Kajzer i jego archeologia historyczna*, [w:] *Profesor Leszek Kajzer...*, s. 41.

stanowiskach archeologicznych w Polsce, głównie jednak w Polsce Centralnej, tj. historycznych ziemiach Łęczyckiej, Sieradzkiej i Wieluńskiej, na Kujawach i Ziemi Dobrzyńskiej, Pomorzu Gdańskim, w Małopolsce i Górnym Śląsku. Badał także stanowiska archeologiczne w Czechosłowacji, na Węgrzech, w Danii, Hiszpanii i Wielkiej Brytanii.

Jego pasją stały się badania archeologiczno-architektoniczne obiektów obronnych, fortalicji i drewnianych dworów szlacheckich, zamków i ufortyfikowanych rezydencji możnowładczych, zespołów osadniczych od średniowiecza do nowożytności. Wymagały one znakomitej wiedzy interdyscyplinarnej z zakresu historii, historii sztuki i architektury. We wszystkich tych dyscyplinach poruszał się swobodnie. Recenzenci Jego prac podkreślali wysoki kunszt Autora na wszystkich etapach badania naukowego: heurystyki i interpretacji źródeł. Staropolskie budownictwo dworskie opisywał na podstawie źródeł historycznych: inwentarzy majątkowych i lustracji, źródeł kartograficznych i ikonograficznych, studiował dokumentacje projektowe, dawne traktaty i podręczniki architektoniczne oraz gospodarcze, poradniki techniczno-budowlane, prowadził osobiście lub kierował eksploracjami archeologicznymi najczęściej przez kilka miesięcy w roku. Od lat osiemdziesiątych XX w. rozwinęły się badania nad genealogią i heraldyką, co przyniosło materiał z ksiąg sądowych, pomagając ustalić lokalne elity, zdolne do podjęcia prestiżowych i kosztownych inwestycji. Do najbardziej znaczących w tym zakresie prac Profesora Kajzera należą: *Zamki i społeczeństwo. Przemiany architektury i budownictwa obronnego w Polsce w X–XVIII wieku* (1993) oraz *Leksykon zamków w Polsce*, opublikowany przy współudziale Stanisława Kołodziejskiego i Jana Salma (2001). Leksykon zawiera katalog 500 obiektów, głównie murowanych, wzniesionych od około roku 1200 do nowożytności, a znajdujących się niegdyś w granicach dzisiejszej Polski. Stanowi on kompendium wiedzy kastellologicznej początku XXI w.²³

Profesor Leszek Kajzer jest jednym z twórców archeologii historycznej, adaptowanej na grunt polski i uprawianej obecnie z różną intensywnością przez katedry i instytuty uniwersyteckie oraz placówki PAN. Nieśmiało jej początki można wskazać już w latach dwudziestych XX w., ale dopiero w Jego pracach zakreslono przedmiot i metodykę badań²⁴. Przedmiotem jej jest krajobraz kulturowy (zespoły sakralne i cmentarzyska, zespoły obronne, miejskie i wiejskie osadnictwo, architektura i zabytki ruchome), społeczeństw wczesnego i późnego średniowiecza, czasów nowożytnych aż po lata nowoczesności. Jak pisał w 1996 r. w pracy *Wstęp do archeologii historycznej w Polsce*, dyscyplina ta

²³ A. Szymczakowa, *Profesor Leszek Kajzer...*, s. 13.

²⁴ A. Marciniak-Kajzer, *Leszek Kajzer i jego archeologia...*, s. 39–44.

wymaga biegłości w opanowaniu warsztatu historycznego i połączenia go z klasycznymi dla archeologii elementami metody wykopaliskowej, interpretacji jej wyników i posługiwania się szeroko zakrojoną paletą tzw. nauk pomocniczych historii.

W dyskusji nad średniowieczem, w trakcie sesji „Potrzeby i perspektywy polskiej mediewistyki”, zorganizowanej w Warszawie w dniach 7–8 grudnia 2008 r., dopominał się o współpracę historyków i archeologów, przypominając dobry pod tym względem okres lat czterdziestych i pięćdziesiątych, kiedy zajęto się badaniem początków państwa polskiego oraz o uwzględnienie wyników badań terenowych w badaniach historycznych, zwracając uwagę na nieobecność w źródłach pisanych wykorzystywanych przez historyków wielu obiektów odkrywanych przez archeologów, które rzucają nowe światło na polskie średniowiecze. Trzeba stwierdzić, że postulat ten realizowany był w Jego pracach, które cechowała bardzo wnikliwa kwerenda prac historyków²⁵.

W ostatnich pracach Profesora Leszka Kajzera Jego zainteresowania skupiły się na początkach, dziejach i przemianach obiektów architektury sakralnej w Polsce Centralnej. Program badań realizowany w latach 2005–2008 objął penetrację terenową kościoły w Strońsku, Krzyworzece, Rudzie, Buczku, Skrzynnie, Skrzyńsku i Żarnowie oraz klasztor dominikanów w Sieradzu. Badania prowadzone były przez kilkusobowe zespoły różnych specjalistów: archeologów, historyków, numizmatyków, geologów, elektroników, chemików i fizyków²⁶. Spełniły się tym samym Jego postulaty o interdyscyplinarny charakter badań.

Profesor L. Kajzer spełnił postulat szkoły *Annales* o badanie zjawisk kulturowych w długim trwaniu, publikując pracę *Zamki i społeczeństwo. Przemiany architektury i budownictwa obronnego w Polsce w X–XVIII wieku* (1993), od grodów, drewnianych wież, murowanych *donjonów*, drewnianych zameczków na kopcach, murowanych zamków, budownictwa bastejowego, renesansowych domów po nowożytnie twierdze, na tle przemian społecznych i gospodarczych. Zwrócił uwagę na przenoszenie i upowszechnianie wzorów architektonicznych od grupy możnowładczej do coraz szerszych kręgów rycerstwa, przekształcającego się w ziemiaństwo, ukazując odmienności i zróżnicowanie architektury zamkowej w Wielkopolsce (nizinne) i Małopolsce (wyzynne). Przestrzegał przed zbyt jednostronnym widzeniem problematyki kastellologicznej, jak to nazwał „politechniczno-historyczno-wojskowym”. Zalecał *holistyczne, prawdziwie kastellologiczne*

²⁵ A. Szymczakowa, *Profesor Leszek Kajzer...*, s. 13.

²⁶ *Początki architektury sakralnej w Polsce Centralnej*, cz. 1, *Strońsko – Ruda – Krzyworzecka*, red. L. Kajzer, Łódź 2009; cz. 2, *Zapilicze i Sieradzkie*, red. L. Kajzer, Łódź–Warszawa 2013.

*podejście do badanych problemów, które są jednak zawsze i najbardziej problemami historycznymi*²⁷.

Co kilka lat publikował katalogi obiektów obronnych na obszarze Polski Centralnej. Śledzenie ich pozwala dostrzec postępy badań, w których niemal do końca Profesor uczestniczył osobiście. Pracę archeologa porównał do pracy chirurga. W obu przypadkach efekty źle wykonanej pracy kryje bezpowrotnie ziemia. Cechował Go głód wiedzy i wieczny niedosyt, że podjęte działania są zbyt powierzchowne i nie dają odpowiedzi na dręczące pytania. Wiele publikacji kończy się zaleceniami dla konserwatorów zabytków, by przywrócić dawny blask zachowanym obiektom. Pozostawił testament naukowy, wskazując w licznych pracach obiekty, które zasługują na badania stacjonarne²⁸. W 2010 r. opublikował książkę *Dwory w Polsce. Od średniowiecza do współczesności*, którą trzeba traktować jako pierwszą próbę omówienia i podsumowania tej problematyki w polskiej literaturze. Jak sam napisał: *Droga, która przywiodła mnie do napisania tej książki, była długa, gdyż trwała przeszło 35 lat*²⁹, a zapoczątkował ją artykuł (wraz z M. Głoskiem) w 1972 r. *W sprawie genealogii wiejskiej siedziby obronnej w Polsce* jako wynik badań terenowych renesansowego dworu w Siemkowicach³⁰.

Swego rodzaju podsumowanie działalności naukowej prof. Leszka Kajzera stanowi wydany w 2014 r. zbiór Jego 34 prac – stanowiący swego rodzaju *scripta minora* – opublikowanych w latach 1972–2012. Podzielono je na cztery grupy według zainteresowań i kierunków badawczych Autora, obejmujących archeologię, historię, historię sztuki i historię architektury. Do grupy pierwszej pt. „Archeologia. Kultura materialna” zaliczono dziewięć prac dotyczących szeroko pojętych interpretacji archeologicznych, szczególnie analizy zabytków kultury materialnej (naczyń glinianych, kafi, szkła, płytek posadzkowych), ale i archeologicznie udokumentowanych interpretacji historycznych. Druga, najobszerniejsza, grupująca osiemnaście artykułów, poświęcona jest studiom nad grodami, zamkami, dworami, pałacami i innymi warowniami, wypełniającymi pojęcie architektury *militaris* i budownictwa obronno-rezydencjonalnego oraz rezydencjonalnego. Kolejna, trzecia grupa (pt. „Kościoły, klasztory”) gromadzi cztery prace poświęcone problematyce

²⁷ L. Kajzer, *Zamki w średniowiecznej Polsce*, [w:] *Zamek i dwór w średniowieczu od XI do XV wieku. Materiały XIX Seminarium Mediewistycznego*, red. J. Wiesiołowski przy współpracy J. Kowalskiego, Poznań 2001, s. 8–9.

²⁸ A. Szymczakowa, *Profesor Leszek Kajzer...*, s. 16.

²⁹ L. Kajzer, *Dwory w Polsce. Od średniowiecza do współczesności*, Warszawa 2010, s. 7.

³⁰ Zob. przyp. 7.

architektury sakralnej, ostatnia pt. „Źródła”, zawiera trzy artykuły dotyczące przy-
kładów publikacji źródeł historycznych i ich wydań³¹.

Leszek Kajzer wypromował 32 licencjatów, 190 magistrów, 16 doktorów. Był
uznanym autorytetem naukowym, o czym świadczy powołanie Go na recenzenta
niemal 20 prac doktorskich i około 10 recenzji prac habilitacyjnych. Profesor był
członkiem licznych komisji, komitetów i towarzystw naukowych w kraju i za gra-
nicą. Wymieńmy tylko najważniejsze: Polski Komitet Narodowy ICOMOS, Co-
mité Permanent „Castrum Bene”, Castella Maris Baltici, European Symposium for
Teacher of Medieval Archeology, Rada Programowa Narodowego Instytutu Dzie-
dzictwa, Komitet Nauk Pra- i Protohistorycznych PAN, Rada Ochrony Zabytków
przy Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego, rady naukowe w muze-
ach Archeologicznym w Gdańsku, Okręgowym w Sieradzu, Zamku w Oporowie,
rady naukowe przy wojewódzkich konserwatorach zabytków w Poznaniu i Łodzi,
Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Stowarzyszenie Historyków Sztuki, Włocławskie
Towarzystwo Naukowe, Towarzystwo Naukowe Sandomierskie³².

Prof. zw. dr hab. Leszek Kajzer zmarł 25 września 2016 r. Jest pochowany w gro-
bie rodzinnym na Starym Cmentarzu w Łodzi.

Bibliografia

- Andrzejewski A., *Profesor Leszek (Lech) Kajzer (11 VIII 1944 – 25 IX 2016)*, „Rocznik
Łódzki” 2016, 65, s. 235–239.
- Andrzejewski A., *Profesor Leszek Kajzer – nauczyciel akademicki i organizator nauki*,
[w:] *Profesor Leszek Kajzer*, Łódź 2014 (Sylwetki Łódzkich Uczonych, 116), s. 33–38.
- Blombergowa M.M., *Profesor Leszek Kajzer – niekonwencjonalny archeolog*, [w:] *Profesor
Leszek Kajzer*, Łódź 2014 (Sylwetki Łódzkich Uczonych, 116), s. 11–20.
- Głosek M., *Profesor Leszek Kajzer – bronioznawca i miłośnik broni i barwy*, [w:] *Profesor
Leszek Kajzer*, Łódź 2014 (Sylwetki Łódzkich Uczonych, 116), s. 21–26.
- Głosek M., Kajzer L., *Łuk średniowieczny znaleziony w Brzegu*, „Silesia Antiqua” 1977, 19,
s. 243–252.
- Głosek M., Kajzer L., *Renesansowy dwór obronny w Siemkowicach (przyczynek do pozna-
nia przemian wiejskiej siedziby obronnej)*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”
1976, 21 (2), s. 153–167.
- Głosek M., Kajzer L., *The Sword Found at Osieczna in Great Poland*, „Gladius” 1974, 12,
s. 33–42, <https://doi.org/10.3989/gladius.1974.150>

³¹ L. Kajzer, *Archaeologia historica. Pisma wybrane*, red. L. Domańska, A. Marciniak-Kajzer,
A. Andrzejewski, Warszawa 2014, s. VII.

³² M.M. Blombergowa, *Profesor Leszek Kajzer...*, s. 19.

- Horbacz T.J., Kajzer L., Nowak T., Wojda L., *Siedziby obronno-rezydencjonalne w powiecie kowalskim na Kujawach w XIII–XVIII wieku*, Łódź 1991.
- Kajzer L., *Archaeologia historica. Pisma wybrane*, red. L. Domańska, A. Marciniak-Kajzer, A. Andrzejewski, Warszawa 2014.
- Kajzer L., *Dwory obronne Wieluńskiego w XIII–XVII wieku*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Archaeologica” 1984, 6, s. 1–103, <https://doi.org/10.18778/0208-6034.06>
- Kajzer L., *Dwory w Polsce. Od średniowiecza do współczesności*, Warszawa 2010.
- Kajzer L., *O budownictwie obronnym województwa łęczyckiego w późnym średniowieczu i czasach nowożytnych – w piętnaście lat później*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Archaeologica” 1996, 20, s. 111–122, <https://doi.org/10.18778/0208-6034.20.09>
- Kajzer L., *Pałace i dwory w dawnym województwie sieradzkim*, t. II, Warszawa 1994.
- Kajzer L., *Uzbrojenie i ubiór rycerski w średniowiecznej Małopolsce w świetle źródeł ikonograficznych*, Wrocław 1976.
- Kajzer L., *Z problematyki badań nad siedzibami obronnymi powiatu ostrzeszowskiego*, „Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza” 1983, 15 (3), s. 19–38.
- Kajzer L., *Zamek w Raciążku*, Łódź 1990.
- Kajzer L., *Zamki w średniowiecznej Polsce*, [w:] *Zamek i dwór w średniowieczu od XI do XV wieku. Materiały XIX Seminarium Mediewistycznego*, red. J. Wiesiołowski przy współpracy J. Kowalskiego, Poznań 2001, s. 7–10.
- Kajzer L., Horonziak A., *Budownictwo obronne Ziemi Dobrzyńskiej. Wstęp do badań*, Włocławek 1995.
- Kościelna Wieś na Kujawach. Studium osadnicze*, red. L. Kajzer, Łódź 1994.
- Marciniak-Kajzer A., *Leszek Kajzer i jego archeologia historyczna*, [w:] *Profesor Leszek Kajzer*, Łódź 2014 (Sylwetki Łódzkich Uczonych, 116), s. 39–47.
- Pietrzak J., *W świecie architektury i budownictwa*, [w:] *Profesor Leszek Kajzer*, Łódź 2014 (Sylwetki Łódzkich Uczonych, 116), s. 27–32.
- Początki architektury sakralnej w Polsce Centralnej*, cz. 1, *Stronisko – Ruda – Krzyworzeka*, red. L. Kajzer, Łódź 2009; cz. 2, *Zapilicze i Sieradzkie*, red. L. Kajzer, Łódź–Warszawa 2013.
- Stolica i region. Włocławek i jego dzieje na tle przemian Kujaw i Ziemi Dobrzyńskiej. Materiały z sesji naukowej (9–10 maja 1994 roku)*, red. O. Krut-Horonziak, L. Kajzer, Włocławek 1995.
- Szymczakowa A., *Profesor Leszek Kajzer (1944–2016)*, „Rocznik Wieluński” 2016, 16, s. 11–16.
- Uzbrojenie w Polsce średniowiecznej 1350–1450*, red. A. Nadolski, Łódź 1990.
- Uzbrojenie w Polsce średniowiecznej 1450–1500*, red. A. Nowakowski, Toruń 1998 (wyd. 2, Toruń 2003).
- Wawrzonowska Z., *Uzbrojenie i ubiór rycerski Piastów śląskich od XII do XIV wieku*, Łódź 1976.

Zajączkowski S.M., [rec.] *Studia nad świeckim budownictwem obronnym województwa łęczyckiego w XIII–XVII wieku...* – „Rocznik Łódzki” 1982, t. 32, s. 330–336.

Zamek w Lubawie. Dawniej i dziś, red. L. Kajzer, Lubawa 2001.

Zamek w Radzikach Dużych na ziemi dobrzyńskiej, red. L. Kajzer, Rypin 2009.

Zamek w Sadłowie na ziemi dobrzyńskiej, red. L. Kajzer, Rypin 2004.

Summary

Professor Leszek Kajzer was one of the founders of historical archaeology in Poland, adapting this field to local conditions. Today, historical archaeology is pursued – albeit with varying intensity – by university departments, research institutes, and institutions of the Polish Academy of Sciences. Although its tentative beginnings in Poland date back to the 1920s, it was only through Kajzer’s work that both the subject matter and methodology of the discipline were clearly defined. Its scope includes the cultural landscape (sacred complexes and cemeteries, defensive structures, urban and rural settlements, architecture, and movable artefacts), as well as societies of the early and late Middle Ages and of modern times up to the present day.

This article presents a profile of Professor Leszek Kajzer and summarises his academic achievements.

Keywords: Kajzer, biographies, historiography, historical archaeology

Jan Szymczak

Uniwersytet Łódzki

Wydział Filozoficzno-Historyczny

Instytut Historii

e-mail: jan.szymczak@uni.lodz.pl